

Азиз К.

**РЕВОЛЮЦИЯ ЖЕ КОНСТИТУЦИЯГА КАРШЫ ТӨҢКӨРҮШБҮ:
АСКАР АКАЕВДИН ПРЕЗИДЕНТТИК КЫЗМАТТАН КЕТҮҮСҮНҮН МИСАЛЫНДА
САЯСИЙ-УКУКТУК ТАЛДОО**

Азиз К.

**РЕВОЛЮЦИЯ ИЛИ АНТИКОНСТИТУЦИОННЫЙ ПЕРЕВОРОТ:
ПОЛИТИКО-ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ НА ПРИМЕРЕ УХОДА АСКАРА АКАЕВА
С ДОЛЖНОСТИ ПРЕЗИДЕНТА**

K. Aziz

**REVOLUTION OR ANTI-CONSTITUTIONAL COUP: POLITICAL-LEGAL ANALYSIS
ON THE EXAMPLE CARE ASKAR AKAYEV AS PRESIDENT**

УДК: 342.51

Бул макалада Кыргызстандын биринчи президентинин кетишинин мисалынын негизинде 2005-жылдын март окуяларына саясий-укуктук талдоо жүргүзүлөт.

Негизги сөздөр: президент, мамлекет башчысы, импичмент, отставка.

В настоящей статье основываясь на примере ухода с поста первого президента Кыргызстана проводится политико-правовой анализ мартовских событий 2005 года.

Ключевые слова: президент, глава государства, импичмент, отставка.

In this article, based on the example of resignation from the post of the first president of Kyrgyzstan held political and legal analysis of the events of March 2005.

Key words: president, the head of state, impeachment, resignation.

Мамлекет башчысы А.А. Акаевди бийликтен түшүргөндөн кийин оппозициянын алдында мамлекетти укуктук нукка буруу менен өзүнүн бийлигин мыйзамдаштыруу тапшырмасы пайда болду.

Анализдин жыйынтыгы көргөзгөндөй, бир гана жол-укуктук мааниде караганда, ошол убактагы мыйзамдуу түрдөгү мамлекет башчысынын кайра келүү мүмкүнчүлүгүн жок кылуу болчу. Оппозицияга кошулуп кеткен көпчүлүк депутаттардын аткаруу бийлигинин башкаруучусун шайлап, ошону менен өлкөдөн «качып» кеткен президент А.А. Акаевди отставкага кетүүсүн мажбур кылуу чечими чыккан.

Тарых көргөзгөндөй, экс-премьер-министр К.С. Бакиев лидер болуп тандалган. Саясатта таанымал А.С. Бекназаров К.С. Бакиевдин тандалуусу капасынан болуп калганын айтып жүрөт. Ошол күнү ал Өкмөт Үйүндө болууну да каалаган эмес. Тырышчаактыгынан артынан гана биздин аткаруу бийлигибиздин башкаруучусу болуп калды. Ошондо менин позициямды көпчүлүгү колдобой коюшкан эле [1].

Айта кетчү нерсе, жаны бийликти мыйзамдаштыруу, жаны саясий кырдаалга жуурулушуп кетүү үчүн сот бийлигинин өкүлдөрү тарабынан да аракеттер болгон. Жогорку сот жаңы шайланган парламентарийлердин каттоосун жокко чыгарган. «Бул саясий гана чечим болгон», – деп ошол учур-

дагы Жогорку соттун башчысы К.Э. Осмонов өз оюн айткан [2].

Ушул эле позициядагы оюну биринчи Президент менен дайыма пикирлеш болгон өлкөнүн ошондогу Конституциялык соту айтып келген. Өзүнүн берген интервьюсунда аталып кеткен соттун төрайымы Ч.Т. Баекова: «Президент Акаев менен премьер-министр Н.Т. Танаев качып кеткенден кийин биз аткаруу бийликтин жоготуп алдык. Ошондуктан мыйзам чыгаруу бийлиги өлкөдөгү стабилдүүлүктү орнотуу үчүн болгон күчүн жумшаш керек болгон. Конституцияга ылайык, легитимдүү парламент президенттин милдетин аткаруучу жаны премьер-министрди шайлады, ал Курманбек Салиевич Бакиев» – деп айткан [3].

Ошону менен бирге аткаруу бийлигине дайындалган жаңы кандидатура менен мыйзам чыгаруу бийлиги макул болгон эместигин да белгилей кетүү керек. Аны менен бирге Жогорку Кеңештин Мыйзам чыгаруу жыйыны өздөрүнүн эле коллегасы И.Д. Кадырбековду төрага кылып шайлайт. Мыйзамга ылайык анын милдеттерине жаны президентти шайлап алганга чейин өлкө башчынын милдетин аткаруу дагы кирет болчу [4].

Н. Рахимбаев туура белгилеп кеткендей, ошентип жаны кырдаал [прецедент] пайда болду, «Үч президент, эки өкмөт жана үч парламент». «Президенттер: А. Акаев, И. Кадырбеков жана К. Бакиев. Алардын биринчиси, юридикалык жактан алганда өзүнүн "Кыргыз Республикасынын Президентинин" деген мөөрү менен Указдарды чыгарууга укугу бар жалгыз адам болчу. Ишенбай Кадырбековду ЖКтин «эски» чакырылыштын Мыйзам чыгаруу жыйынынын 24-мартта болгон жабык жыйында шайлаган. Үчүнчүсү Курманбек Бакиевди 25-мартта кечинде Эл өкүлдөрүнүн жыйынынын депутаттары шайлашкан. Бул чаташкан кырдаалда Акаевдин отставкасы жана Кыргызстанга жаңы өлкө башчысын шайлап алуу үчүн кезектеги президенттик шайлоо күнүн дайындоо гана акыркы чекитти коймок».

Анткени менен, учурдагы президент А.А. Акаевдин позициясында К. Бакиевди жана

ИКадырбековду дайындоо легитимсиз болчу. Өлкөдө, ал өзү ишенгендей, антиконституциялык мамлекеттик төңкөрүш болгон. «... Талап тоноочулук революциянын жалган лозунгдарын жана чакырыктарын жамынган экстремисттер тарабынан болот. Менин Президенттиктен кеткен жөнүндө ушактар жалган жана атайылап жасап жатышат...» [5].

Иш жүзүндө укуктук баа менен карап келгенде, Акаев кайсы бир чекте туура болгон. Бирок илимий жактан караганда, өзүбүз көргөндөй, эч кайсы өлкөдө бир дагы төңкөрүш мыйзамдуу түрдө болгон эмес. Мисалы, ушундай эле жол менен: Гондурастын президенти – М. Селайя; Грузиянын президенти – Э.Шеварнадзе; Малиния президенти – А.Туре; Латвиянын президенти – К.Улманис ж.б. кызматтан кетишкен. Андан сырткары, 1990-жылдан бери Президент конституциялык жана башка жолдор менен өзүнүн бийлигин күчтөндүрүп алганын эске алганда, өз ыктыяры менен кетируүгө оппозициянын күчү эч качан жетмек эмес.

Аз убактын ичинде мекенге кайра кайтып келип, мамлекетти башкаруу ишмердүүлүгүн улантуу мүмкүнчүлүгү жок экенине А.Акаев ынана баштаганын тарыхый фактылар көргөзүп турат. Ошол себептен 2005-жылдын 2-апрелинде, Москвада президенттик кызматты мөөнөтүнөн мурда өзүнөн бошотуп, отставкага кетүүгө өзүнүн оозеки макулдугун бергени айкындайт.

Ушул эле мазмундагы макулдукту өлкө башчысы А.А. Акаевден кагаз түрүндө алуу үчүн Парламент спикери О. Текебаев башчылык кылган Жогорку Кеңеште комиссия түзүлөт.

Россиядагы Кыргызстандын Посолдугунун имаратында өлкө башчысы өзүнүн кызматтан кетүү документин берип эле тим болбостон, Жогорку Кеңештен өлкөнүн Конституциясынын нормаларын жана «Кыргыз Республикасынын Президенттин ишмердүүлүгүнүн кепилдиги жөнүндө» мыйзамды аткарууну талап кылат. Ушул акттардын анализинде көрсөтүлгөндөй, мындай учурда кайсыл жерде болгондугунан көз карандысыз А.А. Акаев жана анын үй-бүлөсүнө мамлекет тарабынан күзөт, атайын байланыш, транспорттук кызмат жана мамлекет бюджетинен каржыланган жардамчылар аппараты камсыз кылыныш керек болчу.

Бирок барынан да, тактан түшүрүлгөн башчы, жогоруда айтылып кеткен мыйзамдын «Кыргыз Республикасынын биринчи президенти» деп аталган IV бөлүмүнө таянган эле. Ал жерде мындай ардактуу наам менен бирге «экс-президент» деген статус менен чектелип калбастан, абсолюттук кол тийбестик укугуна ээ болот деп көрсөтүлгөн. Анын негизинде эч бир адам же мамлекеттик орган эч кандай репрессивдик чара көрө албайт эле.

Ошол эле бөлүмдүн жобосуна ылайык, төмөндөгүчө укуктарга ээ болчу: элге же башкаларга мамлекеттик курулуштарга, ички жана тышкы саясатка, өлкө коопсуздугуна тиешелүү сунуштар менен

кайрылуу; Жогорку Кеңештин, Өкмөттүн чогулуштарына катышууга жана сүйлөө; тоскоолдуксуз жана акысыз мамлекеттик ММК аркылуу кайрылуу; өмүр бою коопсуздук кеңештин мүчөсү болуу; кызматтык бөлүм жана секретариат; Бишкек жана Чолпон-Ата шаарларындагы өзү жашап өткөн мамлекеттик батыр жана дачаларды өзүнүн менчигине өткөрүү жана башка нерселер.

Бирок, нотариус тарабынан тастыкталган кызматтан кетүү жөнүндө документти алгандан кийин, Жогорку Кеңеш протоколдо көрсөтүлгөн өзүнүн милдеттерин аткаруудан баш тарткан. Анын ичинде «Биринчи президент жөнүндө» бөлүмүн таптакыр жоюп салышкан жана экс-президенттин укуктарын Кыргыз Республикасынын аймагында гана колдонууну чектешкен.

Биздин көз караш менен, парламенттин мындай жосундары туура эмес болгон. Укуктук көз карашта биринчинин экинчи жактын адындагы милдеттерин ачык эле аткарбай коюусу жагымсыз жосун. Мисалы, соттук териштирүүдө Акаевтин «утуп алуу» мүмкүнчүлүгү парламенттиктен көбүрөөк болчу. Жыйынтыгында, мунун баары өзүнүн арызын кайтарып алып, кийинки президенттик шайлоонун жыйынтыгын тааныбай коюуга алып келүүсү мүмкүн болгондугун болжолдосок болот.

Ушул эле оюн, анын ичинде А. Акаевди алдоо болгондугун ошол убакта Кыргызстандын Генералдык Прокурору болуп шайланган А. Бекназаров айтып келет.

Эмнеден улам парламент «*ушундай «жигитчилик эмес» чечим чыгарды*» – деген суроо берүү менен, саясий көз менен караганда парламент ошол убакта Акаевке карата башка «ыңгайлуу» чара көрө албай калган деген жооп алсак болот. Акаевти кетирип, анын режиминин аркасынан «мактоо сөздөрү менен» камсыз кылышты. Анткени март окуясынын катышуучуларына аракеттин жыйынтыктарын жеткире албай калышмак. Мүмкүн ушул менен, убагында ойчул Н. Макиавелли жана окумуштуу О.Н. Глазунов калыс айтып кеткендей, бардык революциялык аракеттерге шек кетмек.

Ушуну менен төмөндөгүдөй жыйынтыкка келебиз, күч менен кеткен өлкө башчысыны экс-президент болуу конституциялык мүмкүнчүлүгүнөн ажырайт. Кайсы бир денгээлде өлкөнү туура эмес башкаруудагы кетирген каталар үчүн өмүр бою жоопкерчиликке тартылуу деп түшүнсөк да болот. Өзүбүздүн оюбузду 2010-жылы кийинки президент К. Бакиевдин ушундай эле жол менен кызматтан кеткендигин мисалга келтирип бекемдесек болот. Ал эми заманга ылайык, тынчтык жолу менен Президенттик бийликти өткөрүп берүү жагын карасак, биздин өлкөдө мындай аракет бир гана жолу болгон.

Адабияттар:

1. Азимбек Бекназаров: «Мен өзүм жалгыз Бакиевти президент кылып койгом»... (интервью). [Интернет ре-

- сурс]. URL: [http:// www.centrasia.ru/newsA.php? st=1151210040](http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1151210040).
2. Нурдин Рахимбаев: «Жакшылык болбогон миссия же бир отставканын тарыхыбы». [Интернет ресурс]. URL: <http://www.kenesh.kg/Articles/2049>.
 3. Баскова Ч.Т. Де-юре Н.Т. Танаевты отставкасы болгон жок, эмнеге дегенде чечим жөнөкөй сөз менен айтканда конституцияга каршы болгон // Коммерсантъ. – М.: 2005. 26 март.
 4. Кыргыз Республикасын Жогорку Кенештин Мыйзам чыгаруу чогулушун № 1931-II 2005-жылдын 24-марттагы Токтому «Кыргыз Республикадагы Жогорку Кенештин Мыйзам чыгаруу чогулушун Төрагасын тандоо жөнүндө» // Кыргыз Республикасынын Жогорку Кенештин (парламентин) 1990–2010-жыл учурдагы архиви.
 5. Ошол жерде эле.

Рецензент: д.полит.н., профессор Торопыгин А.В.
